

LITHUANIA AND THE HOLY SEE
1795-1940

by

Stephen Matulis, M.I.C.

Summary

On the basis of published and unpublished sources of the first order, the author gives a succinct review of the relations between Lithuanian and the Holy See from the last partition of Lithuania-Poland which was effected in 1795 between Russia, Prussia and Austria, until the first Bolshevik occupation in 1940. Synthesis was made difficult by the fact that there has not yet been a period of analytical investigation.

In this article there are three distinct periods of development of the said relations. In the first (1795-1894) Lithuania has relations with the Holy See through Petrograd or Warsaw. Here we are told of the anti-Roman and anti-Catholic persecutions of the tsars and of Rome's indirect reaction through the nuncios Archbishop Laurence Litta (until 1799) and Archbishop Thomas d'Arezzo (1802-1806) and its direct reaction through, in particular, Gregory XVI and Pius XI, who published the anti-Catholic documents of the tsars. The " Allocuzione ... " which was published by the former on 22.VII.1842, led on 3.VIII.1847 to the concordat which, among other things, defined the new boundaries of the bishoprics of Lithuania and extended the freedom of the ecclesiastical hierarchy. After the violation of the concordat by the Russians Pius IX, following the example of his predecessor, published the " Esposizione documentata... " on 29.X.1866 for a similar purpose. The tsar reacted angrily and rescinded the concordat on 22.XI.1866. Relations did not improve noticeably until after the agreement of 1882 between Leo XIII and Alexander III.

In the second period (1894-1918) direct relations with Rome continue to develop. Lithuania's ecclesiastical affairs are submitted to the Holy See by various delegations and appointed representatives. They well knew the importance of the Holy See on the international plane. A nation that had to come through its own ecclesiastical province preceded by the archbishopric of Vilnius (Vilna), achieved ecclesiastical independence of its neighbours. Above all, at this time, the Holy See approved the proclamation of Lithuania Day on 10.11.1917 to the entire Catholic World. The day brought moral and material advantage.

In the third period, that is to say in independent Lithuania (1918-1940), the development of relations was particularly affected by : the Polish concordat in 1925 which deeply concerned the Lithuanian districts

of Vilnius (Vilna) and Seinai ; the establishment in 1926 of the ecclesiastical province of Lithuania, the Lithuanian concordat in 1927 and its application which was partially impeded by the authoritarian government of the country. The obstruction of relations did not cease until 1939. The new sincere relations were interrupted on 15.VI.1940 by the Russian invasion. During the years of occupation Lithuania has clearly demonstrated its loyalty to the Vicar of Christ, while the support of the Holy See is deeply felt by a nation in suffering. It is for the future to turn over the pages of this cruel and heroic period.

LIETUVA IR APAŠTAL SOSTAS 1795-1940

Beveik už pusantro šimtmečio uždangos, kuri šia teks kiek praskleisti, švysteli vien trumputelis Lietuvos laisvės pragiedrulis. Po 123 metų priespaudos tik 22 laisvės. Nelaisvėje ir laisvėje atitinkamai bangavo ir santykiai su Apaštališkuoju Sostu. Pirmajame vergijos šimtmetyje (1795-1894) Lietuva siekia Romą per Petrapilį arba Varšuvą. Viliu stengiasi pasukti tiesių keliu. Pastangos vainikuojamos 1926 metų Velykose.

Norint ši vyki eig glausti siaurus r mus, tuojau kyla sunkenyb : jieškodami sintez s, pasigendame susektos vyki analitin s t km s. Tod l siekiant kad ir dalinio laikotarpio vaizdo pastangos turi šakotis: analiz s ir sintez s linkme.

1. Pirmasis priespaudos ir atsparos šimtmetis 1795-1894

A. *Lemtingi pakitimai ir j veiksniai.* — Lietuvos dešiniajame Nemuno krante su Vilniaus ir Žemaičių vyskupijomis didžiosiomis dalimis 1795 m. paglemž Kotryna II. Mažesnis t vyskupij dalys Užnemunėje likosi po Prūsijos. Vilniaus vyskupija tapo panaikinta, prijungta Livonijos vyskupijai. J valdė vysk. Jonas Kosakauskas. Žemaičių vyskupijoje nuo 1778 m. ganytojavo Steponas Jonas Giedraitis. Nuo 1791 m. jam pagelbėjo giminaitis Juozas Arnulfas Giedraitis.

Kotryna II apopleksija pakirto XVIII amžiaus gale (1796. XI.6). Bet jos didžiai prieškatalikiška bažnytinė politika po mirties nepakito. Šešis Paulius I (1796-1801) jau vainikavimosi proga 1797 m. išdrįso pasiskelbti «Bažnyties Galva»¹. Tai nežadėjo katalikams nieko gero. Greit šitai ir pasitvirtino. Jau sekančiais metais balandžio 28 d., nežiūrė, kad tuo tarpu Petrapilyje buvo nepaprastas Šv. Sosto pasiuntinys arkiv. Laurynas Litta, Paulius I

¹ *Polnoe Sobranie Zakonov Rossislcioi Imperii* (trumpinsim PSZ), dokum. 17.916.

savo nuoži ra, net neatsiklaus s Romos, steig Mogilevo katalik bažnytin provincij su trimis unit ² ir šešiomis lotyn vyskupijomis ³. Provincijon jo Žemai i vyskupija ir atgaivinta Vilniaus vyskupija. Savyje bažnytin provincija yra sveikintinas padalinys, bet ia jis radosi neteis tai, nekanoniškai. Vengiant didesnio blogio arkiv. Litta, kaip pilnateisis apaštališkasis pasiuntinys, eile rašt t pa i met rugpi io m nes Pauliaus I potvarkius paskelb ir kaip Bažny ios nuostatus ⁴. Pijus VI savo pasiuntinio aktus patvirtino gruodžio 15 d. ⁵. Tuo b du Žemai iai ir Vilnija buvo atpalaiduoti nuo Gniezno metropolito, ta iau bažnytin pad tis nepager jo, nes j drumst ne tik caras, bet ir jam ištikimiausias Mogilevo metropolitas Stanislovas Bogušas Sestrencevi ius. Kelet jo veiklos bruož reg sime toliau.

Maždaug tuo pa iu laiku kairiajame Nemuno krante iš Vilniaus ir Žemai i vyskupij liku i , Pr sams veikiant pas Pij VI, 1798 m. Šv . Mergel s Apreiškimo švent je, t. y. kovo 25 d., buvo kurta nauja Vygr i vyskupija. Ji iš pradži priklaus betarpiai Šv. Sostui. Pr s karaliui klupus prieš Napoleon , vyskupijos žem s 1807 m. prijungtos Varšuvos kunigaikštijai, kuri po 8 met (1815) Vienos kongresas paskelb karalyste po caro vainiku. 1818 m. atsirado Varšuvos bažnytin provincija. Vygr i vyskupo sostas perkeliamas Seinus, ir seinišk arba Augustavo vyskupija glausta ši nauj j metropolij ⁶. Taip likosi iki 1925 met lenk konkordato.

Vygr i-Sein vyskupija kurta teis tai, kanoniškai. Vyskupai irgi buvo skiriami pagal bažnytin teis . Betgi Žemai i ir Vilniaus vyskupijose reikalai m kitaip klostytis. Vyriausia Bažny ios galva ia jau skelb si caras. Tokiu b ti panoro ir metropolitas Sestrencevi ius. Jis vald gana ilgai († 1826). Nors j iš l Vilniaus vyskupas Ignas Masalskis ir carien Kotryna II, bet jo neigiama taka labiausiai reišk si prie Pauliaus I ir Aleksandro I (1801-1825). Jaunyst je jis mok si K dainiuose. Buvo kalvinas. Jo širdyje kalvinizmo nuos d , atrodo, likosi ir per vis gyvenim . Gabus, ambicingas ir gar-

² PSZ, 18.503.

³ PSZ, 18.504. —Plg. Prel. K. Šaul ys, *Istorin s Lietuvos vyskupij pad tis valdant caristinei Rusijai*. Lux Christi, 1951, 1 nr., 10-13 psl.

⁴ *Akty i Gramoty o ustroistvie i upravlenii Rimsko-Katoli eskoj cerkvi v Imperii Rossiskoi i Carstvie Polskom*. 1849, 55 ir sek. psl.—M. J. Rouët de Journal, *Nonciatures de Russie d'après documents authentiques. Nonciature de Litta*. 1797-99. Città del Vaticano, 1943, XLI, XLVI, 240 psl.

⁵ Rouët de Journal, Ten pat, 431 psl.—A. M. Ammann, S. J., *Storia dalia Chiesa Russa e dei paesi limitrofi*. Torino, 1948, 398 psl.

⁶ J. Totoraitis, *Vygr i ir Sein vyskupijos steigimas. Tiesos Kelias*, 1926, 7-8 nr., 1-7 psl. — P. A[ugustaitis], *Vygr i ir Sein vyskupij istorija*. Vadovas, Seinai, 1909-1911, 11-30 nr.

b troška. Kad carui tikt, lengvai pamiršdavo savo pareigas Dievui ir Bažnyčiai. Bet kokia kaina siekė primato ir kardinalystės. Kardinalo ranka buvo gavo, bet ne teisės. Tada jis giliai nuvylio ir teisi nesiliovo siekė. Caras jis masino tautininkų katalikų Bažnyčios mirazū. Kai Šv. Sostas pasipriešino, Paulius I 1799 m. balandžio 28 d. ištrūmė nuncijui Litta ir Sestrenceviui pakalio katalikų bažnyčios galva Rusijoje. Metropolitui tai patiko⁷. Žodžiais jis davo josi palankus Ap. Sostui, bet tikrumoje buvo aršus priešas. Jau 1773 m. jis davė Kotrynai II pažadą nedalinti pusiau savo paklusnumo tarp jos ir Romos, teklausti jos imperatoriškos didenybės. Pažadėjęs, jo ne tik prieš jos, bet ir prieš diniją⁸. Todėl ir dėl caro potvarki, draudžiančio laisvą su Roma susirašyti jai, Sestrencevius nesisielėjo. Be to, jis pirmininkavo Aleksandro I 1801 m. lapkričio 13 d. steigta Romos katalikų kolegijai, t. y. augščiau konsistorijai Rusijoje, taigi tuo pačiu ir Lietuvoje. Ji buvo sudaryta iš dvasiškių, bet grynai pasaulinių. Per ją carin valdžia kišosi į dvasinius reikalus ir bažnytinį drausmą. Ji supančiojo ir vyskopus ir patį arkivyskupą-pirmininką⁹. Per Kolegiją siekta izoliuoti katalikus nuo Romos ir visiškai palenkinti pasaulinei valdžiai. — Nors to meto Vilniaus ir Žemaičių vyskopus nuncijus Litta savo baigminėje reliacijoje gerai vertina, Sestrenceviui neturi šviesesnio žodžio¹⁰. Litta paminėjęs nuncijus arkiv. Arezzo nesivaržydamas Sestrenceviui vadina «tikra Dievo rykšte»¹¹. Ši rykštė Vilniaus ir Žemaičių vyskupijas plakė apie 30 metų. Minimo nedalomo carams paklusnumo vaisiai buvo kartais. Susilpninta ir bažnytinis drausmą ir katalikų gyvenimas.

B. *Nuncijaus Tomo d'Arezzo laikotarpis 1802-1806*. — Pauliui I 1799 m. susikirtus su arkiv. Laurynu Litta ir jam išvykus, sekantis Ap. Sosto pasiuntinys Petrapilyje arkiv. Arezzo tegalėjo būti vos virš vieno mėn. (1803.IV.9-1894.VII.2). Priverstas išvykti nuncijus Arezzo 1804-1806 m. apsistojo Drezdene¹². Tiek Petrapilyje, tiek Drezdene jam teko susidurti ir su Lietuvos reikalais. Tai regime iš jo šio laikotarpio veiklos šaltinių: korespondencijos ir paskuti-

⁷ A. M. Ammann, 398-400 psl.

⁸ P. Pierling, *La Russie et le Saint-Siège*, V tomas. Paris, 1910, 31 psl.

⁹ A. Boudou, S. J., *Le Saint-Siège et la Russie. Leurs relations diplomatiques au XIXme siècle*. 1814-1847. Paris, 1922, 24 psl.

¹⁰ J. M. Rouët de Journal, S. J., Ten pat, 439-440 psl.

¹¹ Idem, *Nonciatures de Russie ... Nonciature d'Arezzo*. 1802-1806, I tomas. Roma, 1922, 434 psl.: «un vero flagello di Dio». — Laukiama pasirodant latvio kun. A. Br manio doktorato tezės, kur Sestrencevius vaizduojamas šviesiau (*Dzimtinis Balsas*. Chicago, 1957, 8 nr., 26 psl.).

¹² Idem, Ten pat, 5 psl.

nio sintetinio Šv. Sostui pranešimo. Šaltinius 2 tomuose išleido J. M. Rouët de Journal S. J.¹³. Juose palieiami Žemai ir Vilniaus diecezijos naujovės: vyskupo skyrimai, statistika, Vilniaus universiteto ir pagrindinis Vilniaus seminarijos reikalai.

a. *Ganytojai ir tikintieji. Truputis statistikos.* — Nuncijui arkiv. Arezzo atvykus, birželio mėnesio 1803 m. arkiv. Sestrencevius teikė raštus su kandidatais vyskupams, tvirtintinus Romoje. Tarp kitų prelat Ign. Hovald pristatė, kaip Trakų sufragan Vilniaus vyskupijoje. Jis imperatorius buvo paskyrimas maždaug prieš metus (1802. VIII.25). Žemai vyskupo Juozo Arnulfo Giedraio¹⁴ pagelbininkais nurodė pusbroliui Simon Giedraitį, caro Pauliaus I jau 1798 m. rugpjūčio mėn. 30 d. skirtą Ign. Giedraitį, kurį pasirinko pats ordinaras Juozas Arnulfas Giedraitis. Nuncijus kandidatus Šv. Sostui pristatė nevienodai. Smarkiausiai pasisakė prieš Ign. Giedraio kandidatą. Jis tokiam poaukščiui visai netinkamas. Nes šis vertas nei tonzros¹⁵. Jo nuopelnas esąs tik tas, kad pilnai pritardavo Sestrencevius ekstravagacijoms¹⁶. Panašios nuomonės buvo ir Laurynas Litta, dabar kardinolas¹⁷. Nuncijus Arezzo prigriebė vysk. Juoz. Arnulf. Giedraitį, kam tokia rekomendacija. Paaiškino, kad rekomendaciją išspausdinti Sestrencevius, o šį, matyt, spustelėjo caras. Arezzo Juozui Arnulfui Giedraičiui tai paskaita neatleistina silpnybė (« *imperdonabile debolezza* »). Tik tiek gera, kad pamatė klaidą, vysk. Juozas Arnulfas rekomendaciją atšaukė (1803.VII. 15)¹⁸. Tačiau kartą rekomenduotasis pusbroliui augštybes veržėsi visomis priemonėmis, teisindamasis nuncijui Arezzo už praeitį, žadamas gražiai ateiti¹⁹. Toji graži ateitis ir buvo Romos šlyga, kad gautų bent tituliarinį vyskupystę, kurios tik po 20 metų paįmame gyvenimo saulę leidys susilauk (1824.V.24).

Kitas kandidatas — Simon Giedraitis nuncijus, pakartotinai rašydamas kardinolui Consalvi, vertina visai puikiai. Esą « geriausias subjektas »²⁰, « geriausias dvasiškis »²¹, « pavyzdingas dvasiškis, pa-

¹³ J. M. Rouët de Journal, S. J., *Nonciatures de Russie d'après les documents authentiques. Nonciature d'Arezzo 1802-1806. Première Partie : 1802-1804. Rome, 1922 ; II Partie : 1804-1806. Rome, 1927.*

¹⁴ J. popiežius patvirtino Žemai vyskupu 1802.V.13.

¹⁵ Rouët de Journal, I, 158 psl.

¹⁶ Arkiv. Arezzo laiškas 1803.VI. 14 kardinolui Consalvi. Ten pat, 157 psl.

¹⁷ Rouët de Journal, I, 161 psl. ; psl. 313 psl.

¹⁸ Ten pat, II, 440-441 psl.

¹⁹ Ten pat, II, 441 psl.

²⁰ Ten pat, I, 602 psl. : laiškas iš 1803.V.1.

²¹ Ten pat, II, 18 psl. : 1804.VIII.24.

kankamai bažnytiniuose dalykuose išsilavin s ir pas visus turis ger vard »²².

Kitaip apib dina pati Žemai i ordinar Juoz Arnulf Giedrai- ti. Es s ger nor ir gero b do, bet kietose aplinkyb se stokoj s patvarumo ir atsparumo oportunistui²³. Tod l pagalbininkas Si- monas Giedraitis b si s labai naudingas diecezijai, nes jo išmintis ir protingumas, derama laikysena ir tvirtumas atsversi ordinaro silpnum ir jo gerus norus paversi darbais²⁴. — Gi didžiulio Vilniaus miesto, Lietuvos didžiosios kunigaikštijos sostin s, vyskupas Jonas Kosakauskas, 1798 m. spalio 16 d. atkeltas iš Livonijos, es s « daugiau negu be joki priekaišt , geriausio vardo ir vis mylimas »²⁵. Bet kandidatas Trak sufraganat Ignas Hovaldas menkokai verti- namas ²⁶.

Tame pa iame baiginiame pranešime nuncijus duoda statistin abiej dijecezij stov . Vilniaus vyskupijoje, kuriai priklauso Vil- niaus, Gardino ir Kurlandijos gubernijos, es 736.027 suaug katali- kai («*maggiori degli anni di pubertà*»), 626 pasaulie iai kunigai, 106 vair s vyr vienuolynai su 1229 vienuoliais ir 18 moter vienuo- lyn su 323 vienuol mis²⁷. — Lietuvos didžiosios kunigaikštijos tre ia dalis esanti labai svarbi Žemai i kunigaikštija (*ducatò*). Žemaitija esanti viena iš t vyskupij , kuri nepakitusi nei Lenkijos padalinime nei naujoje Rusijos dijecezij santvarkoje. Vyskupijoje randasi 171 bažny ia, 338 kunigai pasaulie iai, 279.632 suaug ka- talikai, 14 vyr vienuolyn su 186 vienuoliais ir 3 moter vienuo- lynai su 40 vienuoli ²⁸.

b. *Vilniaus universitetas ir vyriausioji seminarija*. — Arkiv. To- mo d'Arezzo atstovavimo laiku netik tai iškilo Vilniaus universiteto ir pagrindin s kunig seminarijos klausimas, kuris k l nemaža r pes io tiek pa iam nuncijui, tiek Apaštal Sostui.

Caras Aleksandras 1803 m. sausio 24 dienos saku pertvark vieš j mokym , o balandžio 4 d. patvirtino Vilniaus universitet , pertvarkyt iš Vyriausios Mokyklos²⁹. Tikro teologijos fakulteto nebeliko, nes teologiniai dalykai buvo jungti etikos-politikos fakul- tet , o vyskupai nebeteko teis s skirti profesori , priži r ti mokslo, aukl jimo. Profesorius skyr žinomoji Petrapilio katalik kolegija,

²² Ten pat, I, 75 psl. : 1803.VI.28.

²³ Ten pat, II, 440 psl.

²⁴ Ten pat.

²⁵ Ten pat, II, 437 psl.

²⁶ Ten pat.

²⁷ Ten pat, 438-439 psl.

²⁸ Ten pat, 440 psl.

²⁹ *PSZ*, XXVII tom., 20.597 dokum., 437 psl. ; 20.701 dokum., 526 psl.

kurioje sprendžiamas balsas priklauso pirmininkui Sestrencevi iui. Vilniaus universiteto priežiūrai pateko visos apygardos žemesniosios mokyklos. Tada per metus 18 dienas sakė³⁰ prie Vilniaus universiteto steigta generalinė kunig seminarija lotyn ir ryt apeig auklėtiniais, — vienuoliams ir pasauliejiems, — kurie turėjo būti mokslinami ir auklėjami pagal Sestrencevičiaus metodą, išbandyt Mogilevo seminarijoje, tai yra antiromniškoje ir jozefinistinėje dvasioje. Pagal naujuosius nuostatus po 10 metų vadovaujamas vietas tiek diecezijose tiek vienuolynuose tegal būtų gauti šios seminarijos auklėtiniai. Mokslinimo ir auklėjimo kontroliuoti vyskupai negalėjo. Tuo būdu siekta bažnytinis ir vienuolinis gyvenimas griauti iš vidaus.

Suprantama, kad arkiv. Arezzo netylėjo ir apie padėtį painformavo kard. Herkul Consalvi³¹. Pagal Consalvi atsakymą (1804.V. 3) Šv. Tėvas matė didelius pavojus, bręstančius Vilniaus seminarijoje. Kardinolas energingai ragino nuncijų, kad skatint vyskopus apeliuoti valdžią, o pats nuncijus tebuodavo Šv. Tėvo vardu not³². Labai galimas dalykas, kad nuncijus to nebespėjo vykdyti, nes liepos 2 d. iš Rusijos buvo išvarytas. Prie išvijimo uoliai prisidėjo ir Sestrencevičiaus. Betarpinis Rusijos-Lietuvos katalikų ryšys su Ap. Sostu nepaprastai pasunkėjo ir taip tęsėsi per visą 19 šimtmetį.

C. *Car spaudimas ir Romos atoveikis.* — Po nuncijaus arkiv. Arezzo Apaštalo Sosto atstovo Rusijos imperijoje daugiau nebebuvo. Viešai su Šv. Sostu tegal ta susisiekti tik per Petrapilio katalikų bažnytinę kolegiją, vidaus ir užsienio reikalų ministeriją, rusų pasiuntinį prie Šv. Sosto. Tuo pačiu keliu raštai turėjo grįžti. Kiti keliai griežtai baudžiami. Šitaip katalikų Bažnyčia Rusijos imperijoje tiek buvo kontroliuojama, kad nuo valstybinės bažnyčios nedaug besiskyrė³³.

Vistik carams siektis Romos ir atvirkščiai prireikdavo. Reikalas iššaukdavo iš vienos pusės politiniai, o iš kitos bažnytiniai interesai. Pirmiausia skiriant, tvirtinant arba atmetant kandidatus vyskopus. Rusai siekė juos skirti savo nuožirai. Kandidatą vertino pagal jo pataikavimą valdžiai. Suprantama, kad Romos mastas buvo kitoks. Iš jo ne reti dviejų autoritetų susikirtimai. Caro kandidatą Apaštalo Sostas dažnai arba visai netvirtino arba kuo ilgiausiai vilkino, o pasaulinės valdžios sukliudyt, ištremt vyskupu

³⁰ PSZ, XXVII, 20.853 dokum., 782 psl.

³¹ Arezzo laiškas: 1803.XI.21 (Rouët de Journal, I, 361-362 psl.); 1803.XII.31 (Ten pat, 417 psl.); plg. Ten pat, II, 466 psl.

³² Rouët de Journal, I, 632 psl.

³³ Ammann, 449 psl.

vieton nauj neskyr . Pav., tokiu b du Vilniaus vyskupijoje nuo 1808 m. iki 1918 m., tai yra iki vyskupo Jurgio Matulai io išrinkimo tik per 40 met buvo ordinariniai vyskupai, o per 70 met vald arba laikini administratoriai, kapituliariniai vikarai arba tik valdžios skirti, bet popiežiaus netvirtinti valdytojai³⁴.

Žemai i vyskupijoje pad tis buvo geresn , kadangi vien tik 3 vyskupai išvald net 87 metus: J. A. Giedraitis 1801-1838 m., M. Valan ius 1850-1875, Me ys Paliulionis 1883-1908. Bet ir ia Igno Giedrai io, neži rint didži paties pastang ir smarkaus valdžios spaudimo, per 21 metus Pijus VII net tituliariniu vyskupu netvirtino, Simono Giedrai io 8 metus, o Jono Krizostomo Gintilos, kuris demonstratyviai reišk savo skyr jui carui atsidavim , nei Grigalius XVI, nei Pijus IX, pakartotinai prašomi, ir tituliariniu vyskupu visai netvirtino (1840-1850) ³⁵. Mirus gi M. Valan iui laikinas administratorius vysk. Aleksandras Beresnevi ius vald 8 metus.

Vygri -Sein vyskupijoje dalykai klost si palankiau Bažny-iai, nes Užnemun j, esan ioje autonomin je Lenkijos karalyst je, susidar geresn s s lygos, kurios ta iau po 1863 m. prilygo Lietuvai dešiniajame Nemuno krante.

Pažym tina, kad nekanoniškosios Petrapilio katalik kolegijos, kuri kišosi ir Lietuvos bažnytinius reikalus, Apaštal Sostas niekuomet nepatvirtino ³⁶.

Romos kurija atsispyr ir arkiv. Sestrencevi iaus, kur r m imperatoriaus dvaras, didiems kardinalyst s ir Lietuvos primatyst s norams. Jis naudojosi Vienos kongreso (1814-1815) ir kitomis progomis. Rusijos pasiuntinys Vienoje grafas Stackelberg teik kongres atvykusiam kard. Consalvi not , kurioje išreiškiamas caro Aleksandro I noras, sutamp s, žinoma, su Sestrencevi iaus troškima, kurti Vilniuje arkivyskupij , kurios valdytojai b t ne tik Lietuvos, bet ir visos Rusijos katalik primatai. Be to, notoje buvo nubr žtos tokios b sim j primat teis s, kurias patvirtinus, Vilniuje faktinai b t atsirad s antrasis popiežius. Po Vienos kongreso Sstrencevi ius ir valdžia savo siekti nenustojo. Suprantama, kad Romos kurijos atoveikis tegal jo b ti neigiamas³⁷.

Nors Grigalius XVI 1831 met lenk -lietuvi politiniam sukilimui nebuvo palankus, ta iau energingai pak l bals prieš Mikalo-

³⁴ Plg. *Catalogus ecclesiarum et cleri archidioecesis Vilnensus*. Vilnae, 1932, 179-181 psl. — A. Alekna, *Katalik Bažny ia Lietuvoje*. Kaunas, 1936, 129 psl.

³⁵ Plg. P. Veblaitis, *Šiluvos bažny ia ir jos infulatai*. Kaunas, 1940, 29-36 psl.—V. Bir žiška, *J. K. Gintila. Lietuvi Enciklopedija*. 1956, VII tom., 266 psl. — A. Boudou, I, 381-388 psl.

³⁸ Plg. Boudou, I, 24 psl.

³⁷ Plg. Ten pat, 50 ir sek. psl.

jaus I (1825-1855) katalik persekiojim , kuri po sukilimo pagriežtino. Bene didžiausias caro smurto veiksm buvo ryt apeig katalik — unit , jau tur jusi beveik pustre io šimto met tradicijas (1596-1839), 1839 m. prievarta schizm gr žinimas. Unit vienas svarbiausi centr buvo Vilnius. Kadangi eil diplomatin not Mikalojaus nepaveik , popiežius m si kitoki priemoni . Jis stropiai slapta surinko žinias apie skaud katalik persekiojim ir 1842 m. liepos 22 d. vis medžiag paskelb ne tik kardinolams, bet ir atskiru leidiniu visam pasauliui. Pralkboje tarp kitko Grigalius XVI pabr ž , kad daugyb Apaštal Sosto pastang , siekusi pa ios imperijos pavaldini gerov s, nu jo veltui, drauge giliai apgailstavo, kad vyriausyb apgaulingai steng si tikinti katalikus, kad Šv. Sostas jais visai nesir pin s ir juos apleid s likimui.

Po lotyniškos žangos seka itališki komentarai ir pranc z kalba 90 dokument ³⁸. ia tarp kitko randame eil skaudži fakt iš Lietuvos. Skaitome sak (1812.XII.16), kuriuo draudžiami, rus valdžios nekontroliuojami, ryšiai su Šv. Sostu³⁹; apie bazilijon ordeno sunaikinim (9 psl.) ; apie Vilniaus šv. Kazimiero bažny ios atidavim schizmatikams (11 psl.) ; randasi kulto ministerijos sakas (1832.11.), kuriame nurodomi Mogilevo arkivyskupijos, taigi ir Lietuvos, uždarytin vienuolyn vardai. Iš 291 vienuolyno uždaryti 202 (t. p., 21-25). Kardinolas Valstyb s sekretorius prieš t smurt protestuoja (1832.IX.6) (27 psl.). Nurodoma, kad tuo tarpu, kai rus valstyb s tar jas Fuehrman kalb josi Romos kurijoje apie santyki sušvelninim , dvasiškijos ir katalik persekiojimo rusai net nepristabd . Lietuvoje ir Gudijoje klebonams vietoj pamoksl ir mokinimo tebuvo leidžiama paskaityti pasaulin s valdžios nurodytus tekstus (17 psl.). vyskupas buv si lomi asmenys arba senukai arba silpni k nu bei dvasia arba bažnytinei tarnybai, atsakingai vietai neparuošti, netinkami (6 psl.). Savo visumoje paskelbti dokumentai Vakaruose padar gil sp d ⁴⁰. Mikalojus I grieb si t neigiam sp d sušvelninti. Taip prieita pagaliau prie 1847. VIII.3 konkordato, kuriame tarp kitko buvo atskirai nubr žtos Lietuvos diecezij sienos: Vilniaus vyskupija ap m vietin ir Gardino gubernij , o Telši arba Žemai i vyskupija Kuržem s ir Kauno gubernijas. Sein vyskupija liko viena tarp 8 Varšuvos

³⁸ *Allocuzione della Santità di Nostro Signore Gregorio PP. XVI ai Sacro Collegio del consistoro segreto del 22 luglio 1842* seguita da una esposizione corredata di documenti sulle incessanti cure della Stessa Santità , Sua a riparo dei gravi mali da cui afflitta la religione cattolica negli imperiali e reali domini di Russia e Polonia. Roma, Dalia Stamperia della Segreteria di Stato 1842.

³⁹ Ten pat, 1-3 psl.

⁴⁰ Paskelbtoji medžiaga ir dabar nenustojo vert s. Plg. Ammann, 447 psl.

metropolijos diecezij⁴¹. Iš savo pusės popiežius Pijus IX naujas Lietuvos diecezij ribas patvirtino sekančiais metais liepos 3 d.⁴²

Konkordato svarbesni punktai buvo šie: imperijos vyskupai skiriami susitarus su Ap. Sostu. Vyskupas yra vyriausias valdytojas ir teis jais vyskupijoje. Jis skiria seminarij rektorius, inspektorius, konsistorij narius, nors ir su vidaus reikal ministerijos pritarimu. Konkordat rusai lauzė, bet vistiek jau tas buvo gera, kad pagal konkordat buvo skirta eil ger vyskup: Motiejus Kazimieras Valančius Žemaičiams, Vaclovas Žilinskas Vilniaus vyskupijai, Aleksandras Holovinskis Mogilevo arkivyskupo pagalbininkas su paveld jimo teise. Jie remdamiesi sutartimi galėjo ginti bažnytines teises. Bet kur kas smarkiau Petrapilio ir Romos keliai susikryžiavo po naujo 1863 m. sukilimo.

Vos Aleksandrui II (1855-1881) žengus sost, Pijus IX rėpėnosi tiek paiki katalik padėt, tiek santykius su Rusija pagerinti. Pastangos liko nevaisingos. Naujasis valdovas laikėsi pranokėj linijos, o po 1863 m. sukilimo anuosius katalik spaudime net pralenkė. Grigaliaus XVI pavyzdžiu Pijus IX 1866 m. spalio 29 d. savo kalboje tai nušvietė. Prie to prijungė rodomuosius dokumentus ir viską paskelbė viešumon⁴³. Mums itin domu tai, kad popiežius operuoja eile pavyzdžių, dokumentų, vaizduojančių Lietuvos katalik persekiojimą. Štai, skaitome Muravjovo 1813.XI.13-25 laišku Lietuvos schizmatik metropolitui, kuriame kalbama apie reikal steigti Vilniaus schizmatik teologijos fakultet, kuris remt schizmos plitim krašte (*Esposizione ...*, 226 psl.). — Kalugos schizmatikui vyskupui mini priemonės, kurias panaudos kaim valdyme ir pradinėse mokyklose, silpnindamas katalikišk ir lenkišk (lygiai ir lietuvišk) element Lietuvoje (Ten pat). 1864 m. sausio 13 d. provincij valdytojams išsiuntinjo slapt rašt, kuriame reikalaujama, kad sodieiki mokyti neleist katalikams, kad schizmatikai popai organizuot kaimo mokyklas pagal rus tautinius ir schizmatinius interesus (Ten pat, 229-230 psl.). — 82-tras ir 83 dokumentas (1864. X.21-XI.8 ir XI.22) yra caro sakai apie daugumos vienuolyn Lenkijos karalystėje, kuriai priklausė ir Suvalkija, panaikinimą ir likusių valstybinių administravimą. Taip Suvalkijoje paliktas laikinai

⁴¹ Konkordatas: A. Mercati, *Concordati su materie ecclesiastiche tra la S. Sede e le Autorità Civili*. Roma, 1919, 751-761 psl. — Rusai tik dal konkordato paskelbė 1849 m. leidinyje: *Akty i Gramoty*, 193-207 psl.

⁴² *Akty ...*, 218 psl.; plg. 211-240 psl. — Sutartis ir Pijaus IX prakalbos: *Acta Pii IX*, I, 72-133 psl.

⁴³ *Esposizione documentata sudie costanti eure d l Sommo Pontefice Pio IX a riparo dei mali che soffre la Chiesa Cattolica nei Domini di Bussia e Polonia*. Roma, 1866.

tik Marijampol s marijon vienuolynas (Ten pat, 244-247 ; 248; 248-257 psl.). Kardinolas Valstyb s sekretorius prieš t sauval pas rus reikal ved j 1865.1.30 griežtai protestuoja (Ten pat, 261-268 psl.). — Svarbus yra ir 96 dokumentas: tai karin s komendat ros aplinkraštis, kuriuo draudžiama Lietuvoje katalikiškos procesijos lauke, ne bažnyiose (Ten pat, 296 psl.).

Suprantama, kad popiežiaus leidinys, pasauliui atskleidžias persekiojimus, carui buvo nesmagus. Jis piktai reagavo, 1866.XI.22-XII.4 dienos saku nutraukdamas 1847 m. konkordat ⁴¹. Dvasin ir bažnytini katalik valdym paved paklusniai Petrapilio Romos katalik kolegijai. Jei iki šiol Apaštala Sostas kolegijos tik nepripažino, tai dabar — sekan i met spalio m n. 17 d. j pasmerk ⁴⁵. Kai rus valdžia po 8 met pagaliau pripažino, kad kolegija nesikiš bažnytinius reikalus, popiežius m kolegij toleruoti, bet tik toleruoti. Tai jau lengvino prie naujo popiežiaus ir prie naujo caro, Leono XIII (1878-1903) ir Aleksandro III (1881-1894), susitarim (1882). Pagal j tarp kitko vyskup pilnai jurisdikcijai pavestos seminarijos, o Mogilevo arkivyskupui Petrapilio katalik dvasin akademija⁴⁶. Pop. Leonas XIII bud jo, kad sutartis b t vykdoma⁴⁷. Seminarij ir akademijos nuo car nepriklausomumas buvo neeilinis reikšm s. Iš toki staig galima buvo tik tiskur kas budresni bažnytini s dvasios ir teis s sergotj . vyskupas, pavyskupius, diecezij valdytojus buvo parenkami deramo lygio asmenys. Žemaičiuose: vysk. Meislovas Leonardas Paliulionis (1883-1908), pavyskupis Ant. Baranauskas (1884-1897), vysk. Kasparas Felicijonas Cirtautas, pavyskupis (1897-1908), valdytojas (1908-1910), ordinaras (1910-1913). Ssin vyskupijoje: vysk. Ant. Baranauskas (1897-1902), prel. Juozas Antanavius, administratorius (1902-1910), o nuo 1910 m. vysk. Ant. Karosas.

⁴⁴ PSZ, II, 41 tom., 2 dalis, 43.879 dokum., 265 psl.

⁴⁵ Vatikano rašte iš 1875 m. kovo 2 d. skaitome: «... Ecclesiasticum Collegium Romano-Catholicum nuncupatum Petropoli..., inscia Apostolica Sede, institutum fuit, oui nullum unquam ipsa praeibuit assensum, quod diserte postea reprobavit die 17 octobris 1867 ...» (*Podr czna encyklopedya koicielna*. Warszawa, 1910, 21-22 tom., 186 psl.).

⁴⁶ A. Mercati, *Raccolta dei Concordati*, 1016-1018 psl. ; — *Actes de Léon XIII*. Paris (be datos), 67 psl. : Lettre encyclique ... aux évêques polonais (60-70 psl.).

⁴⁷ « Nous n'avons jamais négligé de saisir ou de chercher l'occasion de demander l'accomplissement du pacte conclu » (*Actes de Léon XIII*, Ten pat, 67 psl.).

2. LAISV 1894-1918

Prie Leono XIII (1878-1903) ir Mikalojaus II (1894-1917) regimė pirmas lietuvi pastangas ryšius su Roma megsti betarpiiai. Kai 1894 m. kovo 19 d. popiežiaus enciklik lenk arkivyskupams ir vyskupams⁴⁸ gavo ir Lietuvos vyskupai, buvo didesnis akstinas šio klausimo paryškinimui. Tai r p jo ir dvasiškiams ir pasaulieiams⁴⁹. Pirmasis konkretus balsas pasigirdo iš Amerikos. Tai atviras amerikie i lietuvi laiškas Leonui XIII, paskelbtas 1900 m.⁵⁰. Šiame Balse duodami Lietuvos bažnytin s praeities bruožai, dabarties r pes iai, prašoma pripažinti T v Andri Rudamin S. J. ir vyskup Merkel Giedrait palaimintaisiais, lietuvi užtarytojais. Prie rašto prid tos ši dviej vyr trumpos biografijos ir pamin ti kiti nusipeln bažnytiniame bare lietuviai.

D l suprantam priežas i Lietuvos vyskupai po *Balsu* nepasiraš . Betgi nebuvo n amerikie i lietuvi organizacij paraš . Toks raštas, aišku, Vatikanui negal jo padaryti rimtesnio sp džio. Rašytoj , matyt, tikslas buvo gana kuklus: pareklamuoti Lietuv , lietuvi ir lenk skirtingum , pareikšti lietuvi prie Šv. Sosto prisirišim ⁵¹. Šis kuklus Vatikano duris pasibeldimas buvo naudingas.

Po spaudos atgavimo (1904) ir tikyb pakantos edikto (1905) jau iš pa ios Lietuvos veik jai, dr. Jono Basanavi iaus rašytu ir kun. J. Šnapš io sulotynintu raštu, kreip si šv. Pij X d l skriaudžiamos lietuvi kalbos, ypa Vilnijos bažnyiose, ir d l kit opi bažnytini reikal ⁵². Rašte gan energingai reikalaujama: Lietuvos bažny ios nepriklausomumo nuo lenk ; Vilniaus, Sein , Žemai i vyskupijas apjungti lietuvišk vilnišk arkivyskupij su tikrais lietuviais vyskupais ; Romos kurijos raštus lietuviams si sti atskirai nuo lenk , o minint Rusij , Lietuv laikyti atskiru kraštu ; pagaliau

⁴⁸ *Actes de Léon XIII*, Ten pat, 60-70 psl.

⁴⁹ A. Jakšt as, Lietuvos santykiai su Apaštališkuoju Sostu. Tiesos Kelias, 1926, 5 nr., 294 psl.

⁶⁰ *Vox Americae Litvanorum ad Summum Pontificem Leonem XIII nec non vitae duorum Servorum Dei Litvanorum P. Andreae Rudomina et Melchioris Ducis Giedroyc Episcopi Samogitiensis latine et litvaniee primum editae*, viso 20 psl. in 4°.

⁵¹ Jakšt as, Ten pat, 294 psl.

⁵² *De lingua polonica in ecclesiis Lithuaniae. Supplex libellus Suae Sanctitati Pio X Papae omnibusque S. R. Catholicae Ecclesiae Cardinalibus a Lithuanis oblatus*. Caunae, 1906, viso 74 psl. in 4°.

«lenkoman » vysk. Ropp iškelti Lenkij , o vietoje lenkinink s kapitulos sudaryti grynai lietuvišk .

Deja, šis šiurkštus, gan nediplomatiško atspalvio raštas gav jui negal jo sudaryti pakankamai svaraus sp džio. Be to, ir politin s aplinkyb s caro metu Lietuvos bažnytini reikal pageidaujama prasme dar neleido išrišti. Caristin letena buvo dar persunki. Taigi norint nenorint reik jo laukti palankesni dien . Tuo tarpu betgi lietuvi ir Lietuvos santykiai su Apaštal Sostu dažn jo. Vysk. M. Paliulionis 1906 m. besilankydamas Romoje, tarp kitko, balandžio 10 d. gavo iš Pijaus X naujagim s (1906) *Šv. Kazimiero Draugijos* nariams gausi atlaid ir kitoki dvasini maloni ⁵³. Draugijos vadovyb su Vatikanu pasikeit sveikinimo telegramomis. 1908 m. draugijos atstovas kun. P. Januševius nuvež 40 nauj Draugijos leidini ir gav s maloni šv. Pijaus X audiencij tarp kitko sutrauktai išd st lietuvi katalik praeities ir dabarties r peščius bei kovas ⁵⁴.

T pa i met rugpi io m nes Rom pasiek apie 170 lietuvi maldinink , kurie neži rint rus bei lenk pinkli , rugp. 23 d. apsilank pas Šv. T v Pij X, šven iant auksin kunigyst s sukakt , ir teik jam adres . Tai buvo iš viso pirmoji tokio masto lietuvi maldinink kelion . Ji siek , priešingai rus norams, sustiprinti su Šv. Sostu ryšius ir parodyti, kad lietuviai skiriasi nuo lenk . Kelion s reng jai mintijo : «... kuomet Ryme aiškiai supras, kaip daug lietuvi kalba skiriasi nuo lenk kalbos, nereik s mums sukti galvos, kad Lietuvos vyskupij sost neužimt nemokantieji m s kalbos vyskupai»⁵⁵. Maldininkams vadovavo kun. Jurgis Narjauskas. Audiencijoje šv. Pijus X d kodamas džiaug si lietuvi tik jimo tvirtumu, jo gynimu, reišk gili lietuviams meil , suteik dvasini maloni . « Džiaugiuos iš visos širdies, kalb jo šv. Pijus X, gird damas ir žinodamas, kad šv. Katalik tik jimo laikot s tvirtai... Kantryb s tegu jums nepritr ksta ... Žinokite, kad Dievo palaiminimas bus su jumis ...»⁵⁶.

1909 ir 1911 metais prof. dr. Jurgis Matulaitis-Matulevius, r - pindamasis marijon reikalais, lanko Vatikano staigas, kardinolus

⁵³ A. Dambrauskas, *Šv. Kazimiero Draugija Kaune*. Tiesos Kelias, 1928, 4 nr., 205 psl.

⁵⁴ A. Dambrauskas, *Šv. Kazimiero Draugija. Jos b rimasis ir pirm j XXV met veikimas 1906-1931*. Kaunas, 1932, 27-33 psl. — J. Vaišnora, M.I.C., *Šv. Pijus X skait «Draugij »*. *Ateitis*, 1954, 5 nr., 100-101 psl.

⁵⁶ *Šaltinis*, 1908.IX.19.

⁵⁶ Ten pat. — A. Jakšt as, Ten pat, 296 psl. — A. Dambrauskas, *Iš Kauno kronikos. M s Senov* . Tilž , 1921, II, 55 psl.

ir pat pop. šv. Pij X 1909 m. vasar⁵⁷. Jai buvo gera proga paliesti ir bendrus lietuvius.

80 vilnie kunig 1912 m. Vatikanui teik plat rašt , nurodydami, kaip ujama lietuviai kalba Vilnijos bažnyiose, reikalaujant jais laisvės, protestuodami prieš jos slopintojus. Raštas pirmiausiai atspausdintas itališkai, po to lietuviškai ir vokiškai⁵⁸.

Jau po 1908 m. maldinink kelionis Amžinajame Mieste lietuviai kunigai gyvai pajuto reikalą, kad ir neoficialaus atstovo, kuris vest bažnytinčius Lietuvos reikalus prie Apaštalo Sosto. Bet iki 1911 m. klausimas dar nebuvo išrištas. Kun. Jurgis Matulaitis, marijon naujasis vyriausias vadovas, iš Šveicarijos besiruošdamas vykti Romą, kunigui dr. Ant. Staniukynui Amerikoje nurodo būdą, kaip reikalas, bent laikinai, sutvarkytinas, būtent: negalint pasiusti lietuvių, pasirinkti atstovą ne lenką, bet italą, atseit neutralų žmogų⁵⁹. Tai jau netrukus pasitaikė gera proga šias pareigas, nors ir dalinai, patikti lietuviui. Rusų valdžia 1912 m. sutiko pavesti kan. Kazimierui Prapuoleniui jos žinioje esantį šv. Stanislovo bažnyčią Romoje. Kauniečiui kunigui skatinamas kanauninkas apsiėmė taip pat būdą lietuviškąjį reikalą sargyboje prie Vatikano. Tamisių kiek galėdamas vykdė iki 1919 m.⁶⁰.

Naujasis Žemaičių vyskupas Pranas Karevičius apsilankė Romoje 1914 m. Nesame tikri, ar jis audienciją pas šv. Tėvų turėjo. Tai jau žinome, kad lankėsi pas valstybės sekretorių kardinalą

⁵⁷ Plg. jo *Kelionis Rymu su reikalais 1911 m.* (Generalinis Marijon Archyvas Romoje).

⁵⁸ *Le condizioni dei Lituani Cattolici nella Diocesi di Vilna e gli eccessi d'Impopolonismo. Memorandum d'Il Clero Gattolico Lituano.* Roma, 1912, viso 63 psl. in 8°. — *Die Lage der katholischen Litauer im Bistum Vilna und die Ausschreitung der Impopolonismus.* Tilsit, 1913, viso 145 psl. in 8°.—Plg. Jakštas, Ten pat.

⁵⁹ 1911.X.25 d. laiške iš Friburgo skaitome: «Lietuviai iki šiam laikui dar neturi jokio atstovo Ryme. Lietuvos vyskupai susižino su Rymu per pralotą Skirmuntą arba per arcivyskupą Simoną; bet, žinoma, jiedu nė vienas neatstovauja lietuvių. Man esant Kaime šmet per vakacijas, buvo kalba apie tai, kad reikt lietuviams turėti koks atstovas, lietuvis — kunigas. Buvo manoma siusti Ryman Kun. Januševyčią iš Kauno. Kauniečiai ketino tuo dalyku pasirinkti. Bet iki šiam laikui tas sumanymas dar neįvykdintas. Kiek aš iš prityrimo žinau ir esu nuo kitų girdėjęs, turint kokius nors reikalus Ryme, ypač mums lietuviams, geriausia juos atlikti per kokį nors italų monsignorą ... Būdamas Ryme galėčiau pakalbėti su vienu mano pažįstamu italų, ar neapsiimtų jisai ir Jums patarpininkauti; žinoma, jei Jūs tai norėtumėte» (Laiškas 2 nr., Gen. Marijon Archyvas).

⁶⁰ A. Dambrauskas-Jakštas, Užgesę žiburiai. Kaunas, 1930, 286 psl.—K. Pabuolėnis, *Viešnamis prie šv. Stanislovo bažnyčios Ryme. Draugija*, 1923, I, 7-8 nr., 284 psl. — B. Prapuolėnis, *Kodėl ir kaip Prapuolėnis rašė?* Draugas, 1953. VI. 6.

Rafael Merry del Vai, kur paliet opius tautinius santykius Lietuvoje. Kokioje dvasioje jie atraizgytini, ryšk ja iš kardinolo žodžiu: «...Bažny ia yra vis taut motina»⁶¹.

Karo vargai, tautin s ir bažnytin s laisv s r pes iai lietuvi žvilgsnius dažniau m kreipti Romos link. Sprendžiant gyvybinius klausimus deramai suprastas Vatikano svoris. Štai, *Lietuvi Draugijos Centrinio Komiteto* galiotas, vyskupo P. Karevi iaus raštu vežinas, D mos atstovas Martynas Y as 1916 m. birželio 12 d. aplank Šv. T v Benedikt XV ir valstyb s sekretori kard. Petr Gasparri. Praš viso pasaulio bažnyiose paskelbti už Lietuv mald , auk rinkimo dien ir paremti nepriklausomos Lietuvos atk rim . Šv. T vas pažad jo ir pinig in ir moral in param ⁶². Lietuvi dienos reikal sumaniau pas popieži pajudino t pa i met liepos m nes kun. dr. Vincas Bartuška iš Amerikos. Šv. T vas jam užtikrino, kad tai padarysi s ⁶³. 1917 m. sausio 10 ar 11 dien Amerikos lietuviai, o sausio 12 d. labdaros komitetas *Lithuania* bei Tautos Taryba kreip si Vatikan raštu. Kan. K. Olšauskas, *Centrinio Lietuvi Komiteto* atstovas, vasario m nesio pradžioje apsilank s pas Benedikt XV, lietuvi dienos klausim atbaig ⁶⁴. Popiežiaus par dymu jau vasario 10 d. valstyb s sekretorius kard. P. Gasparri paraš vyskupui Pr. Karevi iui laišk , kuriuo leido lietuviams ganytojams kreiptis viso pasaulio vyskopus, kad bet kurioje švent je «visose katalik bažnyiose b t viešai meldžiamasi ir renkamos aukos varging lietuvi palengvinimui». Pats Benediktas XV teik 20.000 frank auk ⁶⁵. Baigiant 1917 m. Vilniaus konferencij jos pirmininkas dr. J. Basanavi ius rugs jo 22 d. pasiunt Šv. T vui pad k už rinkliav , už pastangas taikinti kariaujan ius, pareišk vilt , kad su taika Lietuva atgaus savo teises, papraš konferencijai palaiminimo ⁶⁶. Popiežiaus vardu atsak kard. P. Gasparri ⁶⁷. Lietuvi diena teik ne tik dvasin s, moral in s naudos, bet dav ir virš trij milion pranc z frank . Aukos plauk dar ir po 1920 met . Didel

⁶¹ « ... Ecollesia est mater omnium nationum » (A. Jakštas, *Iš Lenk literat ros. Draugija*, 1923, I, 149 psl.). Vyskupas ia buvo užsimin s reikal gudams katalikams literat ros (Ten pat).

⁶² M. Y as, *Mano audiencija pas Pop. Benedikt XV*. Draugija, 1923, I, 173-181 psl.

⁶³ Plg. V. Bartuška, *Lietuvos nepriklausomyb s kryžiaus keliais*. Kaunas, 1937, passim. — Z. Ivinskis, *Lietuvi Diena. Lietuvi Enciklopedija*, XVI tom., 37 psl.

⁶⁴ Z. Ivinskis, Ten pat.

⁶⁵ *Acta Apostolicae Sedis*, IX (1917), 3 nr., 155-156 psl.—Plg. A. Viskont, *La Lituanie religieuse*. Paris, 1918, 314 ir sek. psl.

⁶⁶ P. Klimas, *Le développement de l'État Lituanien*. Paris, 1919, 88 psl.

⁶⁷ 1917.XII.6 ; Ten pat, 89 psl.

j dal Šv. Sostas Lietuvai siunt per Vilniaus vyskup Jurg Matulai -Matulevi i ⁶⁸.

Stebint ano meto vykius ryškiai regime, kad opi j reikal sargyboje lietuviams budrumo tuokart netr ko. Laim j Lietuvien , gyvai susir pino vakuojan iu Vilniaus vyskupo sostu. 1917 m. rugp. 10 d. sostin s lietuvi draugij vadovai per Bavarijos nuncij arkiv. Eugenij Pacelli pasiunt rašt Benediktui XV, rodin dami ir prašydami Vilniaus vyskupo lietuvi ⁶⁹. T pa i met lapkri io m n. lietuvi delegacija Šveicarijos Berne š reikal pristat Šv. Sosto reikal ved jui mons. Marchetti⁷⁰. Lietuvos Taryba, grei iau sia tame pa iame lapkri tyje, pasiunt Šv. T vui memorandum apie Lietuvos, ypa Vilniyoje, bažnytin pad t, prašydama Lietuvos vyskupijas apjungti Vilniaus arkivyskupij su tikru lietuviu arki vyskupu ⁷¹. Ta iau tokius radikalius pertvarkymus n ra prasta atlikti karo metu. Matyt, tai suvok ir L. Taryba, nes jau gruodžio 30 d. jos vardu pirmininkas A. Smetona per nuncij E. Pacelli kreip si Benedikt XV su nuosakesniu memorandumu ir prašymu : smulčiau nusak s nenormali Vilniaus vyskupijos b kl , pabr ž , kad Vilniaus, buvusios ir greit b simos Lietuvos sostin s, vyskupu visai netink s administratorius Kaz. Michalkevi ius, kadangi šališkas ⁷². Prie prašymo ir memorandumo prijung lietuvi kunig broši r apie katalik pad t Vilniyoje, matyt iš 1912 m. arba naujai pritaikyt ⁷³. Šv. Sostas atkreip d mes ir padar teigiam išvad . Beliko rasti sostin s vyskupu tinkam kandidat .

3. Laisva Lietuva ir Vatikanas

Lietuvos nepriklausomyb Tarybos delegat dr. J. Šaulio, kun. J. Staugai io ir J. Vileišio r pes iu pirmoji pripažino Vokietija 1918 m. kovo 23 d. Sekan i dien ta pati delegacija ir tuo pa iu reikalu kreip s Apaštala Sost , tarpininkaujant nuncijui arkiv.

⁶⁸ Arkiv. A. Ratti laiškai vyskupui J. Matulai iui 1919-1921 m., 1, 3, 5, 7-9 nr. (Gen. Marijon Archyvas).

⁶⁹ P. Kl imas, Ten pat, LVIII-LIX ; 254-256 psl.

⁷⁰ P. Klimas teigia, kad tik žodžiu (Ten pat, LIX psl.). — L. Natkevi ius, *Aspect politique et juridique du différend polono-lithuanien*. Paris, 1930, 183-184 psl.

⁷¹ *Mémoire concernant la situation de V Église Catholique en Lithuanie présenté à Sa Sainteté Benoît XV et au Sacré Collège par la délégation du Conseil National Suprême de Lithuanie* (Lausanne, 1917). — Plg. *La situation de V Église Catholique en Lithuanie*. Lausanne, 1917.

⁷² P. Kl imas, 258-267 psl.

⁷³ Ten pat. Broši ros vardas : *De statu Catholicorum in Dioecesi Vilnensi*.

E. Pacelli⁷⁴. Kad ir palankus Lietuvos reikalams, Šv. Sostas esamose karo aplinkybėse tuojau ir oficialiai pripažinti nepriklausomybę negalėjo⁷⁵. Vilniaus vyskupo klausimui užsitęsusi, 1918 m. birželio 8 d. Tarybos pirmininkas A. Smetona telegrafavo nuncijui Pacelli, o šis Tarybos noru tuojau telegrafu pakartojo Šv. Sostui. A. Smetonai pats nuncijus pranešė, kad užtrukta dėl sunkumų ieškant kandidato vyskupus⁷⁶. Vokiečiai valdžia pirmoje vietoje siūlė kan. K. Olšauskį; kiti buvo: prel. J. Mačiulis-Maironis ir prel. A. Dambrauskas. Vysk. Karevičius uoliai siūlė kun. J. Matulaitį-Matulevičių⁷⁷.

Dalyk išsiaiškinti prieš birželio 28 Munchene pas nuncijui siūlė kun. J. Staugaitis⁷⁸ ir Aleks. Stulginskis⁷⁹. Galutinai vokiečiai ir Tarybos pirmas kandidatas liko kan. Olšauskas, o antroje vietoje kun. Matulaitis. Tarybos delegatai Berlyne dr. Purickis ir prof. Voldemaras rugpiuo mėn. per nuncijų Pacelli juos ir pasiūlė Vatikanui⁸⁰. Pirmąją Ap. Sostas griežtai atmetė, o antrasis per vyskupą Karevičių, A. Smetoną, vizit. A. Ratti, arkiv. E. Pacelli ir bendrabolius dėl jo visas pastangas atsisakyti. Bet veltui. Spalio 23 d. buvo skirtas vyskupu, o gruodžio 8 d. žengė Vilniaus katedrą⁸¹. Visas ganytojavimo septynmetis (1918-1925) vyskupui buvo ištisas erškėtuotas kryžiaus kelias, tačiau tiek ganytojo asmenybė, tiek pats vyskupijos sostas tuokart suspindo neeiline šviesa⁸², ir Lietuvos istorijai šis kaip vienas skaidriausių lapų.

Reikšmingi ir domūs yra Vilniaus vysk. Jurgio Matulaičio santykiai su Vatikanu atstovais arkiv. A. Ratti, arkiv. Laurynu Lauri

⁷⁴ Klėmas, 153-154 psl.

⁷⁵ Arkiv. E. Pacelli laiškas 1918.IV.30 Antanui Smetonai (Ten pat, 154-155 psl.).

⁷⁶ Laiškas 1918.VI.9; (Ten pat, 265 psl.).

⁷⁷ Vysk. J. Matulaitis-Matulevičius, M.I.C., *Vilniaus meto dienoraštis*, 1-2 psl.

⁷⁸ Klėmas, 266 psl.

⁷⁹ P. Brazys, M.I.C., *Pijus XII*. Marijampolė, 1940, 231-232 psl.

⁸⁰ Plg. Klėmas, 266-267 psl.

⁸¹ J. Matulaitis-Matulevičius, *Vilniaus meto dienoraštis*, 4 psl., 7 psl. ir sek. Taip pat jo laišakai 1918.VI.6 ir VI.9 kun. Leonui Kulviečiui, M.I.C. Varšuvoje (Generalinis Marijon Archyvas). — *Acta Apostolicae Sedis*, X (1918), 452 psl.

⁸² J. Roczkowski, *Kanė iki taurė iki dugno*. Šaltinis, 1934, 44 nr., 188-189 psl.—Vilnietis [J. Vaitkevičius, M.I.C.), *Arkiv. Matulevičiaus Kryžiaus kelias. Draugas*, 1934, 23 nr., 23, 24, 26 psl.—J. Kriščiukaitis, M.I.C., *Apie Jurgio Matulevičiaus, M.I.C. vyskupavimą* (Rankraštis Gen. Marijon Archyve). — Pirmasis šio autorių yra lenkas vilnietis kunigas, o kiti du vyskupo asmeniniai sekretoriai.

ir tiesioginiai su pa iu Šv. Sostu. Bet norint juos kiek pilniau paryškinti, tekt kalb ti atskirai. Šaltini randasi aps iai⁸³.

B gamuosius reikalus Lietuva nuo 1918 m. m tvarkyti ne tik per nuncij E. Pacelli. Balandžio 25 d. Lenkijai ir Lietuvai skiriamas apaštališkasis vizitatorius Achilas Ratti ⁸⁴, kuris sekan i met birželio 6 d. tapo Lenkijos nuncijum ⁸⁵, o Lietuvai liko vizitatorius ⁸⁶. 1920 m. sausio 24-31 ir kovo 16-20 dienomis arkiv. Ratti lank si Vilniuje ir Kaune ⁸⁷. Pasikalb jimai labiau paryškino, kad Lietuvos bažnytiniai reikalai tvarkytini skyrium nuo Lenkijos ⁸⁸, nors kard. P. Gasparri, gresian io iš Rusijos pavojaus akivaizdoje, bevelijo, jei ne unijos, tai bent glaudži Lietuvos-Lenkijos santyki ⁸⁹. Ta iau iš kitos pus s buvo, kas separatizmo reikal primint ir pabr žt . 1919 m. geguž s m nes Vatikan buvo pasiusti min. A. Voldemaras, grafas Alfredas Tiškevi ius ir kun. dr. Ant. Viskantas, kad išgaut Lietuvos nepriklausomyb s pripažinim ir bažnytin s provincijos steigim ⁹⁰. Kiek v liau Valstyb s Tarybos vicepirmininkas kun. J. Staugaitis ir kun. dr. Aleks. Grigaitis t pat vyriausy b s vardu pakartojo kardinolui Gasparri asmeniškai ir raštu. Be to, dar pageidavo: nuncijaus Lietuvoje, Lietuvos atstovo prie Šv. Sosto ir lietuvio kardinolo Šv. Kolegijoje. Išsamiai paliet lietuviškai lenkišk klausim . Valstyb s sekretorius kard. Gasparri žad jo Lietuv pripažinti de iure tada, kai tai padarysian ios didžiosios valstyb s ; Lietuvos delegatas prie Šv. Sosto tuo tarpu gal s b ti vyskup galiojimu, o kurti bažnytin provincij ir siusti nuncij es dar ankstyva. Parvyk s kun. Staugaitis tikino min. Voldemar ,

⁸³ Vien tik Gen. Marijon Archyve yra du didžiuliai ryšuliai.

⁸⁴ *Acta Apostolicae Sedis*, X (1918), 228 psl.

⁸⁵ Ten pat, XI (1919), 301 psl.

⁸⁶ Vysk. P. P. B ys, M.I.C., *Pijaus XI darbai Lietuvai. Pijus XI*. Marijampol , 1937, 335 psl.

⁸⁷ domi kelion s po Lietuv ir Latvij eig patiekia nuncijaus A. Ratti patar jas, nuo 1937 m. kardinolas, Ermenegildas Pellegrinetti (†1943) savo knygut je: *Achille Ratti e i Paesi Baltici*, (Roma, 1941, viso 19 psl. in 8°) ir Vatikano dienraštyje *L'Osservatore Romano*, 1941, 104-106 nr. : *Con Mons. Ratti nei Paesi Baltici. Itinerario per la «terra mariana»* (104 nr.) ; *Viaggio e visita a Riga* (105 nr.) ; *Riga diplomatica e patriarcale* (106 nr.).— Ši verting knygut ir straipsnius, kuriuose palie iami svarb s asmenys ir klausimai, ruošiamo lietuviškai laidai.

⁸⁸ Vysk. P. P. B ys, M.I.C., *Kard. P. Gasparri*. Židinys, XX (1934), 12 nr., 499 psl.

⁸⁹ Prel. J. Staugai io *laiškas 1925.X.1* arkiv. *J. Matulai iui (Gen. Marijon Archyvas)*. — *Relations entre la Lithuanie et le Saint-Siège. Documents diplomatiques. 1922-1932*. Kaunas, 1932, 1 psl.

⁹⁰ J. Prunskis, *Pijaus XI konkordat politika. Pijus XI*, 292-293 psl. — F. R. von Lama, *Papst und Kurie*. Illertissen, 1925, 411 ir sek. psl.

kad delegatas bus naudingas, nors tik ir su vyskup galiojimais. Tokiu delegatu Žemai ir Sein vyskupai 1919 m. rugsio 17 d. skyr kan. Jurg Narjaušk. Jam ir sekretoriui dr. Petru Ma iuliui, v liau Juozui Macevi iui l šas ir alg teik vyriausyb ⁹¹. Delegatas atvyk s Romon spalio m nes veik ankstesni siekim kryptimi. Po kiek laiko jis gavo Lietuvos atstovo prie Šv. Sosto titul : *Rap-presentante della Lituania presso la S. Sede*. Tai reišk Lietuvos pripažinim *de facto*. T patvirtino 1921 m. lapkri io 6 d. paskyrimas Lietuvai ir kitiems Pabaltijo kraštams apaštališkojo vizitatoriaus T vo Antonino Zecchini S. J. domu, kad skyrimo rašt kard. P. Gasparri pasiunt vyskupui Jurgiui Matulai iui, atseit sostin s vyskupui⁹². Vizitatoriui prijungtas sekretorius žinomas istorikas Adrianas Boudou S. J.

A. Zecchini sekaniais metais spalio 20 d. buvo pakeltas arki-vyskupu ir to pa m nesio 25 d. skirtas Lietuvos, Latvijos ir Estijos apaštališkoju delegatu ⁹³ su patar ju kun. dr. Aloyzu Faidutti. Tenka pripažinti, kad delegatas lietuviškuose reikaluose pakankamai nesuigaud , o Lietuvos vyriausyb irgi neišveng jo atžvilgiu klaidu.

Mirus Benediktui XV ir Pijui XI 1922 m. vasario 6 d. tapus p diniu, der jo, kad atstovas kan. Narjauškas b t pakeistas. Min. Jurgutis j atšauk balandžio 1 d. Kad ir nebesant atstovui pop. Pijus XI lapkri io 10 d. Lietuv pripažino *de iure* ⁹⁴. Tuomet Lietuvos atstovu buvo skirtas Kazys Bizauskas, kuris, deja, jau 1924 m. buvo atšauktas, prie Vatikano tepaliekant sekretori , v liau reikal ved j ⁹⁵. Ir tai dar si kaip tik tada, kuomet vykstant lenk deryboms d l konkordato, lietuviams reik jo stropiau bud ti ir pasitempti. Lietuvos konkordato reikalas, Vilniaus vyskupo Matulai io 1923 m. vasar buvo išjudintas, bet derybos nuvilktintos, ir lenkai savo konkordatu užb go už aki (1925.11.10). Lietuvos reakcija buvo pav luota ir nevykusi: perdtas, net katalikiškos, spaudos riksmas, demonstracijos prieš arkiv. Zecchini (1925.III.9), jo išst mimas iš Lietuvos, savavališka — nediplomatiška min. Purickio Vatikanui nota (1925.IV.3), kuri gr žino teik jui ⁹⁶. Tarptautin je plotm je

⁹¹ P. P. B ys, *Pijaus XI darbai Lietuvai*, 342 ir sek. psl. — J. Narjauškas, *D l m s santyki su Šventuoju Sostu. Lietuva*, Kaunas, 1923, 178 nr.

⁹² Raštas iš 1921.XI.20, B. 27.850 nr. (Gen. Marijon Archyvas).

⁹³ *Acta Apostolicae Sedis*, XIV (1922), 608 psl.

⁹⁴ *Relations entre la Lithuanie et le Saint-Siège*, 1 psl.

⁹⁵ P. P. B ys, Ten pat, 346-347, 350 psl.

⁹⁶ *Note du Gouvernement Lithuanien protestant contre certaines dispositions du Concordat conclu entre le Saint-Siège et la Pologne*. Rome, le 3 avril 1925 (*Relations entre la Lithuanie et le Saint-Siège*, 3-5 psl.).

ji nuskamb jo neigiamai, ir tokia liko istorijos lapuose. Reaguojantieji primiršo arba nenor jo žinoti, jog valstybi ribas nustatin ti nepriklauso Šv. Sostui. Tod l Vatikanas reikal sprend tik bažnytiškai, konkordato 26 straipsniu provincij ir vyskupij ribas sutapdindamas su Lenkijos valstyb s sienomis ⁹⁷. Taigi kintant valstyb s sienoms, kinta ir bažnytini s ribos. Be to, Šv. Sostas, nepaisant priešing lenk nor , Vilniaus vyskupijos nepajung Varšuvos arkivyskupijai, bet j pa i pak l arkivyskupija⁹⁸, kur tuo tarpu ganytojavo lietuvius.

Po li dno garso Purickio notos Lietuvos ir Vatikano diplomatiniai santykiai faktinai nutr ko. Bažnytini Lietuvos pad tis buvo sunki ir net rizikinga, ypa , kai lenkams panaudojant konkordat savo politikai, vysk. J. Matulaitis pasitrauk iš Vilniaus. Pavojingoje b kl je viena saugumo priemoni buvo Lietuvos bažnytini s provincijos sudarymas, apjungiant lietuvius katalikus po vieninga, nuo kaimynini krašt nepriklausoma vadovybe. Iki šiol bažnytiniu žvilgsniu Lietuva buvo sukapota. Žemai i vyskupija priklaus Mogilevo arkivyskupijai, Sein — Varšuvai, Klaip dos kraštas — Varmijai. Sein vyskupijos laisvoje Lietuvoje liko tik pus . Vilniaus vyskupijos tik maža dalis. Vysk. Karevi ius 1925 m. spalio 13 d. Apaštal Sost praš , kad Žemai i vyskupij padalint dvi dalis. Bet to neužteko. Tod l to pa io m nesio 29 d. vysk. Karosas, vysk. Skvireckas, prel. Staugaitis, kan. Kukta ir kun. Faidutti nutar , kad reikia ne tik naujas vyskupijas sudaryti, bet ir arkivyskupij . Tam pritar ir vysk. Karevi ius. Taigi jis, vysk. Karosas ir kan. Kukta lapkri io 2 d. tuo tikslu ir kreip si Šv. Sost ". Šiems ir kitiems bažnytiniams reikalams išpainioti Vatikanas gruodžio 7 d. paskyr arkiv. Jurgi Matulait , kaip apaštališk j vizitatori , kuris savo veinkl Lietuvoje prad jo gruodžio 13 d. ia reik t pagvildenti jo naš bažnytini s Lietuvos provincijos sudaryme, santyki su Šv. Sostu atnaujinime bei konkordato paruošime. Bet apie tai plaiau jau nagrin ta kitur ¹⁰⁰. Ši ia tenka ribotis tik trumpomis išvadomis : Apaštal Sostas ne prastu b du vizitatori skyr savo tautos

⁹⁷ *Acta Apostolicae Sedis*, XVII (1925), 283 psl.

⁹⁸ *Il Concordato tra la S. Sede e la Polonia. La Givilta Cattolica*. Roma, LXXVI (1925), II tom., 378 ir sek. psl.

⁹⁹ Prašymo nuorašas yra Gen. Marijon Archyve Romoje : Archiepiscopus Georgius Matulevi ius, M.I.C., *Acta Visitatoris Apostolici in Lituania. Institutio Provinciae Ecclesiasticae*, I s s., 4 nr.

¹⁰⁰ S. Matul is, M.I.C., *Archiepiscopus Georgius Matulaitis-Matulevi ius, M.I.C. (1871-1927) visitator apostolicus pro Lituania (1925-1927)*. Roma, 1948 (Dizertacija, XXXIV + 258 psl. mašinraš iu). — S. Matul is, M.I.C., *Lietuvos ir Vatikano sutartis. Draugas*, 1952, 263, 264 nr.

žmog , tuo pabr ždamas ne eilines skiriamąj savybes. Ir nesuklydo. Pasiuntinyb buvo sunki, bet vaisinga. Sunkino Vilnijos klausimas surizg s su bažnytiniiais, priešrinkimins beatodairins politins grumtyn s, o po j — laicistin valdžia. Nepaprastai temptos 9 m nesi veiklos vaisiai pažym tini: bažnytin provincija su 4 naujais energingais vyskupais, paruoštas kelias santyki su Šv. Sostu sumezgimui, suredaguotas, vyskup ir valstyb s priimtas konkordato tekstas su pasaulin s apimties puikiais atgarsiais, pertvarkytas Teologijos-Filosofijos fakultetas, reformuotas Katalik Veikimo Centras, vizitatoriui pirmininkaujant atsibuvo 4 vyskup konferencijos su ne eiliniiais nutarimais ir t.t. Darbus antspaudavo gyvyb s auka. Užgesdamas kitus skatino rikiuotis ir aukotis. Lietuvos Bažny i ir taut paliko visokiems negandams kur kas atsparesn , ne tik su tautin s, bet ir bažnytin s laisv s vainiku.

Dar 1926 m. birželio m n. pradžioje Lietuva ir Vatikanas pasikeit pasi lymais atstovu: Petro Klimo ir arkiv. Lauryno Schioppa. Bet Griniaus valdžia nebetvirtino. Ta iau po gruodžio 17 dienos apaštališkojo vizitatoriaus arkiv. Matulai io paruošta dirva neš lauktus vaisius: Pijus XI sekan i met kovo 10 d. internuncijum Lietuvai paskyr t pati arkiv. Schioppa¹⁰¹, o Lietuva ministeriu prie Šv. Sosto birželio 22 d. pasiunt dr. Jurg Šaul¹⁰². T pa i met rugs jo 27 d. pagal vizitatoriaus arkiv. Matulai io projekt sudarytas konkordatas¹⁰³. Šv. T vas prezident A. Smeton , ministerius Voldemar , J. Šaul ir sekretori S. Girdvain papuoš augštais ordenais¹⁰⁴. 1928 m. geguž s 27 d. Lietuvai internuncijum skiriamas arkiv. Ri ardas Bartoloni¹⁰⁵, kuris atvyko liepos 21 dien . Lietuva j pri m iškilmingai. Netrukus arkivyskupas pakeltas nuncijum.

Apgail tina, kad gana greit Lietuvos ir Vatikano santykiuose prasid jo trynimasis. Valdžia puikaus, viso pasaulio spaudos išgirto konkordato t l pastraip panoro nebesilaikyti: kat. mokykl , draugij laisv s ir t.t.¹⁰⁶. Arkiv. Bartoloni savo pasiuntinyb jo

¹⁰¹ *Acta Apostolicae Sedis*, XIX (1927), 164 psl. — G. De Marchi, *Le Nunziature Apostoliche dal 1800 al 1956*. Roma, 1957, 167 psl.

¹⁰² P. P. B ys, *Pijaus XI darbai Lietuvai*, 363 psl. — J. Prunskis, *Comparative Law, Ecclesiastical and Civil, in Lithuanian Concordat*. Washington, 1945, 42 psl.

¹⁰³ *Acta Apostolicae Sedis*, XIX (1927), 425-434 psl.

¹⁰⁴ P. P. B ys, Ten pat, 364 psl. — Prezidentui aukso medali 1927.11.25 teik Mons. A. Faidutti (*Šv. T vo dovana Prezidentui*. Tiesos Kelias, 1927, 4 nr., 257 psl.).

¹⁰⁵ *Acta Apostolicae Sedis*, XX (1928), 209 psl. — G. De Marchi, Ten pat, 167 psl.

¹⁰⁶ Žr. Lietuvos vyskup konferencijos 1928.11.27-29 d. nutarimus (*Tiesos Kelias*, 1928, 4 nr., 257-258 psl.) ir Teologijos-Filosofijos fakulteto memorandumus (Ten pat, 5 nr., 316-323 psl.).

sumaniai, korektiškai. Reišk nuošird palankum , r pest Lietuvos reikalais. Antrais metais Lietuvos vyriausyb j papuoš aukš iausiu civiliniu pirmojo laipsnio Gedimino ordenu. — Visi penki Lietuvos vyskupai ordinarai 1928 m. po balandžio 17 d. lank si Romoje, nuo Berlyno važiuodami drauge su nuncijum arkiv. Eugenijum Pacelli. Audiencijas pas popieži tur jo du kartus. Netrukus (VI.24) Lietuvos vyskupams Pijus XI pasiunt laišk , kuriame tarp kitko pabr - ž apie jaunuomen s aukl jimo reikal , mokykl tobulinim , jauni- mo draugijas, dvasiškijos prieaugl , dvasin pažang ir katalik veikimo stiprinim . Rašte jau imas gana stiprus aidas prieš konkordato laužytojus. Gale popiežius primena arkiv. Jurg Matulait , kaip išganingos sintez s — Dievo ir t vyn s meil s švies pavyzd ¹⁰⁷.

Prie užsienio reikal ministerio Dovo Zauniaus santykiai su nunciat ra blog jo. Iki augš iausios tamos ved daugiau asmeninis ministerio nusistatymas. Pagaliau nuncijus Bartoloni 1931 m. birželio 6 d. Lietuv tur jo palikti¹⁰⁸. vykiai visuomen j suk l nemaža kart lio. Nuo to laiko prie Apaštal Sosto beliko lietuvišk j reikal ved jai (*chargé d'affaires*) S. Lozoraitis (1931.V.6-1932.IX), K. Graužinis (1932.IX-1939.IX), o Lietuvoje Vatikano reikal ved jas nuo 1931 m. lapkri io m n. buvo monsg. Antoninas Arata, nuo 1935 m. arkivyskupas. Jis gyveno Rygoje, tik retkar iais tartis atvykdavo Kaunan¹⁰⁹. Tarp 1938-1940 met Vatikano reikal ved jas Lietuvoje buvo mons. Juozas Burzjo.

Tik karui užsiliepsnojus Lietuva v l glaudžiai susirišo su Šv. Sostu. 1939 rug jo 18 d. ministeris Stasys Girdvainis teik Pijui XII kredencialus, o Vatikano nuncijum Lietuvoje sekan i met vasario 19 d. paskirtas arkiv. Aloyzas Centoz. Viet už m po 5 dien (vasario 24 d.). Deja, jo s kmingai prad t veikl netrukus nutrauk okupantai : birželio 26 d. atmet konkordat , nuncijui sak per dvi dienas apleisti nunciat r , o per 2 m nesius Lietuv ¹¹⁰.

Tais pa iais metais, gresian iuose ir ištikusiuose pavojuose, Apaštal Sostas Lietuvos hierarchij sustiprina trimis vyskupais

¹⁰⁷ «... temperare non possumus quin memoriam recolamus Praesulis illius clarissimi Georgii Matulewicii, qui mandatis Nostris plane obsequendo naviterque laborando, ad ... religiosarum rerum renovationem viam munivit ; e cuius exemplo manifeste apparet quantum geminata Dei patriaeque Caritas ad optabilia omnia sane assequenda possit ac valeat » [*Acta Apostolicae Sedis*, XX (1928), 255 psl.].

¹⁰⁸ Užsienio reikal ministerio nota apaštališkajai nunciat rai teikta 1931.VI.5 (De Makchi, Ten pat, 167 psl.).

¹⁰⁹ P. P. B ys, Ten pat, passim. — G. De Marchi, Ten pat, 161, 168 psl.

¹¹⁰ Užsienio reikal ministro nota apašt. nunciat rai duota 1940.VIII. 13 (De Marchi, Ten pat, 168 psl.). — *Acta Apostolicae Sedis*, XXXI (1939), 404, 611-612 psl. ; XXXII (1940), 214 psl.

Vincentais ir vienu arkivyskupu: Telši vyskupo pagelbininku skirtas Vincentas Borisevičius (vasario 3 d.), Kauno arkivyskupo pagelbininku Vincentas Brizgys (balandžio 2 d.), Vilkaviškio vyskupo pagelbininku Vincentas Padolskis, o Vilniaus arkivyskupo pagelbininku naujai pakeltas arkivyskupas Meislovas Reins¹¹¹. Du iš šių Ganytojų ištikimybę Šv. Sostui jau paliudijo kankini antspaudu.

Plačiau gvildenant būt reikėtų minėti ir vairi Lietuvos vienuolijų, draugijų ir kitokių vienetų ryšius su Ap. Sostu. Reikėtų minėti bent du veikalai, kurie naudingai tuos ryšius pagilino: Onos Zastautaitės suredaguotoji knyga *Pijus XI* (1937 m.) ir Prano Brazio M.I.C. *Pijus XII* (1940).

* * *

Keliais žodžiais suglausdami tai, kas sakyta, regime, kad Ap. Sostas po 1795 m. su Lietuva santykiuoja, kaip su Rusijos imperijos faktine dalimi. Po šimtmečio, t. y. nuo 1894 m. kaskart labiau glaudžia tiesioginiai ryšiai, kurie visu pilnumu išsiskleidžia nuo 1926 m. Prisiklimo švenčių (balandžio 4-5 d.), t. y. nuo bažnytinio provincijos steigimo. Prisiklusioji tauta vainikuojama bažnytinio savarankiškumo vainiku. Šis reikšmingas Ap. Sosto aktas vedė konkordatą ir diplomatinius santykius išlyginimui. Po to apie dešimtmetį ryšiai buvo slidžiam kelyje, kol pagaliau 1939 m. už juos ant tikrą ir tvirtą bėgimą.

Seka okupacijų metai. Metai, kuriuose iš vienos pusės mūsų tautos ištikimumas Kristaus Vietininkui siekia herojiško laipsnio, o iš kitos pusės Apaštalo Sosto parama kenčia ir tautai gyvai juntama. Šio skaudaus ir kartu didvyriško laikotarpio puslapius atskleisti dar pasilieka ateiviai.

S. Matulis, M.I.C.

Roma

¹¹¹ *Acta Apostolicae Sedis*, XXXII (1940), 53, 106, 151 psl.; XXXIII (1941), 178, 181 psl.